

המחשה חלקים חסר כבי. ואני הנני מוסיפו בזה: ורכן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא: למטה* מהם המכונים בבניו רבי. כמו רבי אליעזר רבי יהושע רבי יוסי רבי שמעון. למטה מהם חכמי חלמוד וכו'. ויעזר בערך (ערך חבי).

109) שם: למטה מהם אבא (הוא ענין כני Pater בלשון רומית) שאול וכו' אבא שאול בן אימא (אימא לאשה הוא כמו אבא לאיש) מרים וכו' אבא יודן. הכני היה הוא למטה מכל הכנויים שהם בערך (סוף ערך חבי) ונחון להשלימו כזה: ואח' לן נמי חד דזוטר מינייהו בגון אבא שאול בן במנית וכו' ככל הכתוב פה. וכונת מלוח דזוטר מינייהו. הוא: כמי אחד אשר הוא קטן ולמטה מכל כמיי כבוד אשר החזירו שמה למעלה. והוא כבוד כבוד השמש.

110) החלק הי"ב לקוח מפי' המשינות להרמב"ם (שבת פ"א מ"ד) בהוספת באורים ופעמים המקומים מהמרחל (שבת מן י"ג סע"ב עד י"ז ב'). ובדגש החלק הזה נשמטו אחרי מלות: שהן ארבע בחוץ. מלות: הרי הם שמנה. כי אך בשמנה אלה יש מספר י"ח. וכ"ה בפי' הרמב"ם שם.

יעקב רייפמאן

שעברשין י"ט שבט תרמ"ד.

צדק צדק תרדוף.

בלשוננו הקדושה כמו בכל לשון, יש שמות גם פעלים נרדפים (Synominu) וכבר נחזקנו ע"ז כל פעלי הלשון משנים קדמוניות עד היום הזה, ויסדרו לשני ראשים, הראש האחד ימאן בנרדפים, ויהאמן לחת לכל נרדף מושג לבד, אשר בו יבדל מחבריו בדר או במעט. פעלי הדעה הזאת ירחיקו ללכת, ולא יפלא בעיניהם להמציא גם הבדל דק וקל אשר כמעט לא יושג בשכל. והראש השני לא יבדיל בין הנרדפים. ולדעתם רק בזאת החפצא כל לשון חס עשירה היא בנרדפים הרבה למושג אחד, למען נוכל להכפיל דברנו במלות שונות, וע"ז נקח עוז ועזמה להמליצה לעשות דגש חזק בלב השומע, וכן נהנו המלילים והמשוררים מאז מעולם, מן למך הראש והראשון להמדברים בדרך שיר, עד אחרון אחרוני המשוררים שביתנו אלה; להכפיל דבריהם במלות שונות בלי שום כונה אל ההבדלים אשר נוכל למצוא ביניהם.

והנה כשאני לעמי חומר כי שתי הדעות חוצות. ר"ל כי כשם שלא נוכל להחליט שלא נמצא שום הבדל בהנחתם הראשונה כמו שאבאר להלן, כן לא נוכל לגזור כי בכל מקום אשר יבא הנרדף יורה רק על מושג הנחתו הראשונה ואין רשות להמליץ להשתמש בו זולת המושג ההוא. וזה כי כאשר נחקר לדעת מי הוליד לנו כל אלה הנרדפים, ומצטן מי יצאו שמות ופעלים רבים ושונים למדג אחד? יתבררו והלבנו הדברים כשמלה: שאלו היה מניח הלשון איש אחד לא-עולם, או גם חבור אנשים חכמים בזמן אחד ובמקום אחד, שהמציאו לנו איזה לשון שמהיה נבציותה ובקמהה, ערכה בכל כלליה ופרטיה, ושמורה במלוחיה שמוחיה ופעליה,

אז היינו מחויבים לחקור אחרי כל מלה ומלה להמציא לה מושג בסיסי, בחשבנו למשפט : שלא לשוא כלה כחו מניח או מניחי הלשון, להוליד לנו לבהלה מלות רבות למושג אחד ללא נקד, בעוד שמושגים רבים נשארו בלי שם בסיסי, ואנחנו מכרחים לשאול שם ממושגים אחרים הדומה להם בצד מה, ונשארו משותפים עד היום הזה ! אבל בלחץ אין הדבר כן, לא איש אחד ולא שנים או גם עשרה נקבצו ובאו אל מקום אחד ובזמן אחד ליסד איזו לשון שתהיה רק שנים מאות חלפו ועברו על כל עם עד אשר לשונו חלה בדרך מגורו. ימי המבול מהם ד' אח כל היקום מעל פני האדמה, ונשארו רק נח ובינו, והמה החישוב במקום נר, כי יראו להסדר איש מעל אחיו, ונרכייהם היו גיש מעפים מאד ועיש לשונם, היתה גיש דלה ורזה, שרק על דבר נרכייהם המעפים דברו חד אחד בשפה אחת ודברים אחרים, ר"ל מעפים, וגם אחרי כן כאשר החל האדם לרוב על פני האדמה עוד ישבו נפוסים ויראו לפון על פני האדמה השוממה מחמת חיות פורפות. ומיראחם כן יבא עוד המבול מים לשחת כל בשר, ועיש ההיעזו לבנות עיר ומגדול וראשו בשמים, אשר ימלטו עליו מפני מי המבול, ולא יפרכו עוד לבנות למו הבה אשר חזק על פני המים, אבל לא כן יפן אלהים אשר לא חבו בראה לשחת יצרה, הם אמרו פן נפון, וישעם ד' על ידי רוח משטמה וריב בין אחים, ויפוט על פני האדמה למשפחותיהם ללשונותיהם. ועיין בלל ד' את שפחה, כי ברבות הימים נחרבו נרכייהם וגולדו להם מושגים חדשים אשר לא שערס ראשונים, ונזרכו לשמות חדשים, ואז ההחכמו כל משפחה ומשפחה לקרוא להם שמות חדשים כפי העולה על רוחם, אם בהשאלה משם אחר או במקרה והזדמן, כמו ברדת המן בסעם הראשונה אמרו בחמיון מן הוא ?" ונשארו שמו בישראל מן עד היום הזה, ובדרך כזה נולדו כל הלשונות השונות לאומות, וגם הדברים האחרים אשר לקחו מהם משגער ונשארו כמעט בכל הלשונות נלקו גיש בחסר ויתיר בהסוף וחלוק כדרך כל לשון, ועיין חולדות שם להחכם ריב"ל מזל 156 והלאה, וברבות הימים גם בני משפחה אחת, נפרדו לשבטים שונים. ולפי דרכי מבטא השבט ויחוסו אל שבטי במסחור ובמשלח כל יד, נשתנה גם לשונו ברב או במעט מלשון יתר אחיו בני משפחתו, אף כי נשאר עוד קשר ויחס ביניהם, כמו לשונות בני שם לבד ובני יפת לבד וכו' ולפעמים גם בשבט אחד קמו אנשים שונים ויקראו בשמות למושג אחד כל אחד ואחד כפי העולה על רוחו, ולפי איזו חכונה הממושג ההוא הנראה לו ראשונה, ואני השמות נשארו אח"כ בהלשון ההיא ויירדשו האחד את האחד, ולפעמים שאלו מאת שבטיהם הקרובים אליהם שמות רבים — אף שהיו להם כבר שמות בלשונם — בצורחם, או בהעמקה אל לשונם, ויקנו להם גיש זכות אחרת בהשפה ונוספו גם הם על הראשונים, ולא נודעו כי באו אל קרבה משפת עם אחר, ולפעמים מטוב לב, גם במקום אשר לא יקצר פי המדבר, יעוצב המדבר את השם אשר הונח בעצם וראשונה על המושג ההוא וישאול לו ממושגים אחרים המשחיתים בחכונה מה עם המושג ההוא, ופתאום שם חדש יקבצו המדבר למען עשות רשם חזק בלב השומע. עיי החדוש ששמעו, כמו שקרא אלישע את אליהו : אבי אבי רכב ישראל ופרישיו' ובלשון הזה ממע הספיד יואם את אלישע, וכן יקרא המלך בשמות רבים שאולים כמו : אב, נוגם, רועה, בבע, קאן שומר ומושל וכו', מבלי הבין אל ההבדל שבהנחתם הראשונה, ועיין הדבר נולדו כל הנדשים בכל לשון, וידעת היום מכל האמור בזה, והשיבות אל לבך, כי אף לשון עמלו הממארים בנדרים לרדוף אחרי כל השערות ולמאז הבדל ביניהם, והיה אם יעוצב להם כחוב אחד לשמן עלי דרכם אשר יסלו להם, יסלסלו ויעלו סילא בקופא דמחמא, וישמחו בחלקם כי כביר מאה ידם לבנות חין ולעוה אחרו חסל, והנה זה בא וחקרם, ויחליט הפך הנחתם מן הקצה

אל הקצה, וכאשר ימלא גם הוא מכשולים עלי דרכו, יקד גם הוא על החבל כהקודמים לפניו ויפיל לפשות גם הוא, והדבר הזה בעצמו דיו להיות לאות כי גם שניהם הרו עמל וילדו שקר, ורק רוח אספו בחפזם.

עוד לפני ישראל בימי חכמי המשנה חזרו גיב כל עו להבדיל בין הנדפסים, אם למען לבא ע"ז עד חקר הלבנות רבות, ואו רק לחשוף ספוי פמוי הלשון, וגם ר' עקיבא בן יוסף (במדרש ילמדנו הנקרא הנחומא ריש סי' האזינו, ועיין בהרגום המיוחס לז"ע ע"ס) הבדיל בין שמיעה להאזנה, שמיעה היא מרחוק והאזנה מקרוב, וז"ל המדרש: אמר ר' עקיבא מלמד כיון שאמר משה את החורה בשמים היה ⁽¹⁾ והיה מדבר עם השמים כאדם שמדבר עם חברו שאמר האזינו השמים, וראה את הארץ רחוקה ממנו אמר והשמע הארץ, אבל ישעיהו שהיה בארץ, וראה שמים רחוקים ממנו החמיל לומר שמעו שמים, ואח"כ והאזינו ארץ שהיה קרובה אליו עכ"ל, והחכם דון יחזקאל אברבנאל בפירושו לחורה הביא בשם רבים להסך שהאזנה מרחוק ושמיעה מקרוב. ומשה שאמר בשם עצמו שישמעו "אמרי סי" אמר: האזינו השמים והשמע הארץ, וישעיה שנבא בשם ד' כי ד' דברי אמר להסך: שמעו שמים והאזינו ארץ, שהשמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם ואף למשה אדון הנביאים, והכתוב (ישעיה ח' ע') והאזינו כל מרחקי ארץ כעין סיוע לו, אבל באמת הוא מלי כלי זין, כמו ויחד היה לך על ארץ (דברים כ"ג י"ג) ור"ל חגרו חרבכם על ירככם אבל ללא הועיל, והוא כפל לשון של ההאזנה ותחנה.

ובהנה הראשית בזה שתי הקצוות שהאחד יחליט הפך השני, ואני אשאל לשניהם יחד: מה יענו על שירה למך לנשוא: עדה וללה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי. ממתי אם בעת דברו אליהם היה קרוב להן היה לו לדבר בלשון דמשמעת רק לקרוב, ואם עמד רחוק מהן היה לו להשמע רק בלשון דמשמעת לרחוק? וכן בלעם שאמר לבלק: קום בלק ושמע, האזינה עדי בנו נסור, יש לשאול ג"כ איפה עמד בעת דברו הדברים האלה? אמנם ידעתי גם ידעתי כי המתפלל ידיו לא חסורות, ובנקל יסל לו מסלה ללכת מהוך ההפכה, שלעולם שמיעה לרחוק והאזנה לקרוב כדעת ר"ע, אבל למך כשדחה את נשיו מרחוק הרים קולו אליהם ואמר, שמען קולי ובחור כדי דבור קרב אליהם ומעפר הבח אמרתי וע"כ סים "האזנה אמרתי" וכן בלעם בשבחו מן המקום אשר נקרה אליו האלהים, וירא מרחוק את בלק יושב ⁽²⁾ על עולתו, ויקרא אליו מרחוק "קום בלק ושמע" וכאשר קרב אליו אמר "האזינה עדי בנו נסור". אודך ידידי על חריזותך, לך בכתך זה הלאה, ואז החרץ גיב להביני בינה, מה ההבדל בין שמות העצם "עדה וללה" להתאר "נשי למך" וכן בין בלק ובנו נסור, כי חללה לבלעים כלמך ובלעם להתלף ולהמיר עס בשם בלי שום כונה, והורני גיב ההבדלים בכתובים האלה: ויאמר אם שמעו שמע לך ד' אלהיך והישר בעיניו העשה והאזנה למצותי (שמות ט"ו כ"ו) לא שמעו ולא האזינו (ישעיה ס"ד ג') ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה (איוב ל"ג א') ואם בינה שמעה זאת האזינה לקול מלי (שם ל"ד י"ו) הלא חברי איוב ישבו סמוך לו ולא העתיקו מושבם בדברם עמו, וכן שמעה ד' נדק הקשינה

(1) ר"ל משה קבל חורה שלמה מן השמים שלא חסר בה אף אות אחת גם כ"ל סמוקים שבסוף, וא"כ סדר שירה האזינו בשמים, אבל ההרגום יוציע ישרש זאת על מדרגת משה שהיה קרוב לשמים ורחוק מן הארץ, והכן.

(2) אף כי הכתוב מעיד להסך (ט"ו) ויבא אליו והוא נצב על עולתו. הבורתב.

רמתי האזינה חפלתי (תהלים י"ז א') כאן נרמזים אהנו להבדיל ביניהם גם להקצנה, וכן שמעתי חפלתי ד' ושמעתי האזינה (שם ל"ב י"ג) אלהים שמע חפלתי האזינה לאמרי פי (שם י"ז ד') שמעתי חפלתי האזינה (שם ס"ה ט') שמע חפלתי האזינה אל חמונו (שם קמ"ג א') והנה קרוב ד' לכל קוראיו, וישתמש בלי שמיעה גם בלי האזנה גם יחד, אין זאת כ"א שהמאזינר לא כון בזה אל שום כונה היא להכפיל הדברים במלות שונות למען ישאירו רשם יותר חזק בלב האזן אליו וכן הדבור. מבלי הבט אל חזיה הבדל אשר אולי היה ביניהם ביום הולדם. —

וגם רא"י ז"ל בפרשו לחורה (שמות ה' י') הבדיל בין חנן לקם, ח"ל: הכן אשפיצ"ה (Esteuble) ובל"א שפאספעלן והוא הנוחר בשדה אחר הקצירה) היו גובלין אותו פס המים עכ"ל, ועיין מזרחי ס. ולקמן סי' י"ב כחב: לקשש קש לחנן, לאסוף אסיפה ללקוש לקש לנרך הבן הטיב, קש לשון לקוש, ע"ש שדבר המהפזר הוא ונר"ך לקששו קריו קש בשאר מקומות עכ"ל, ובשדה ל"ז ב' במשנה כירה שהסיקוה בקש ובגבבא, פרש"י ח"ל: קש אבנה השיבלין, גבבה הגבב מן השדה אשפובל"ה, ושם דף ק"מ א' במשנה פרש"י: הכן הוא שטושין מן הקש, מחהכין אותו במוריגין ועושה כל זנב השבלת הבן עכ"ל, סהר בזה דברי עזמו בפרשו לחורה, והר"י בחו"ס ר"ש כירה ור"ש המקבל סי' שאוחו שנקנץ עם השבלת נקרא חנן והנשאר בארץ קריו קש אשפובל"ה, ע"ש והדין עמו. —

ואחרון בזמנו על עפר קם, הלא הוא החכם שד"ל ז"ל, שלח ידו ויסדר בין נרדפים רבים בקצור נמרץ, ויחבר במקצוע זה ספרים שלמים, הלא המה: ביה האוצר לשד"ל לשה ב' ונ', ויתן רוח בין הדברים בהשערה הלוייה על בלימה, ולא הנחות דמיו לו כהנחות, ואם לפעמים בא כחוב אחד או שנים ויעידון כחשו בשניהם שם אל הפלסול פניו ויוכל להם לדונמא בלשכה ב' נד 14 ונד 27, ושני גם בלשכה ג' נד 20, הבדיל בין חר למרגל, ולדעו הסר יהור רק אחרי הטוב, והמרגל רע רע ידרוש, ורגל הוא מן רע גלה ע"ש, ומשה ששלח את ההרים לחור את ארץ כנען, לא שיחקרו וידעו רק אחרי הטוב ומחרע יפלימו עיניהם ח"ו, שח"כ יש משה שנים בדבר, רק מאשר גלוי וידוע לפני המשלה כי טובה הארץ מאד מאד, וח"כ נשארו ממילא רק הרים ולא מרגלים, אבל המה ברשעהם הוציאו דבת הארץ רעה בשקר, וע"כ נקראו בסיו חמיר מרגלים, ע"ש כדכוריו על מה שאמר כלב אל יהושע (י"ד ז') בן ארבעים שנה אנכי בשלוח משה עבד ד' אחי מקדש ברנע לרגל את הארץ, שלא ראה להזכיר עון חבריו וכו' המאזה נפלאה! אבל משה רבנו בחורו (במדבר י"ג) טעם לנו בבאור רחב למעלה מכל ספק, מה הוא ההר, שנאמר: וישלח אותם משה לחור את ארץ כנען וכו' וראיהם את הארץ מה היא, ואת העם היושב עליה היתזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ אשר הוא יושב בה הפורה היא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה המבחינים אם במצודים, ומה הארץ השמנה היא אם רזה הים בה עץ אם אין, ומכל זה נראה ברור הסך הנחת שד"ל, שהחר יהור אחרי הרע כשם שיהור אחרי הטוב, וגם המרגל לא ישלח לשונו ברעה כיא לפיכך המשלה, ושנים אלקים מרגלים דיושע היו אנשים נדיקים אף שסרו אל בית אשה זונה, ובאמה חסד חסדו המרגלים לא מפני שהוציאו דבת הארץ רעה, כי לא מצאו אשר יושעם וכלב יבושעם כי שקר דברו, רק הוסיפו מסר גלם מעליהם ואם חסן ד' בנו ונאם בידו, אף כי אנשי מדות הם", רק חטאם היה שהוציאו דבת הארץ רעה אל בני ישראל (י' כי היה להם להביא תשובה

(1) וממילא בטל ההבדל אשר יצרו הראשונים הרמב"ן והבא"ר, בין מוטיא דבה ובין מביא

אל משה ואהרן. ושיאי ישראל, והם הלל ידעו איך לכלכל הדבה, אבל לא להמם את לב אחיהם אשר במחנה והגשים והכף עד שילינו על משה, וראה הם אמרו, נשלחה אנשים וישיבו אהרן דברי' אבל ד' לא כן ע"ה רק שלח לך אנשים. ר"ל שישבו לך חסונם ולא אל כל פעם אשר במחנה, וממכל האמור נוכל לדעת ההבדל אשר בין חר לרגל בזה שהחר ילך בארץ מוצה לו להתחקות אחרי מעלות הארץ ואחרי חסרונותיה, וממילא יראה ג"כ מאיזה מקום נוחה היא להכבש, אבל המרגל ילך אל ארץ אשר ידועה היא להמשלה ורק שלוח הוא לראות את ערות הארץ ולמצוא מקום נוח להכבש, וגם לדעת כמה אנשי חיל נזרכים לשלוח להלחם על המקום ההוא. אבל דבר חין לו עם איכות הארץ, וע"כ החר יוכל להקרא גם מרגל כי גם לך נשלח, אבל המרגל לא יקרא לעולם חר. וע"כ כלב שנאמין בד' שהארץ היא זאת חלב ודבש הלך רק לרגל את הארץ לדעת מאיזה מקום נוחה היא להכבש, ע"כ חמר לרגל את הארץ, ומס שנאמר ויחירו בית יוסף בבית אל (שופטים ג' כ"ג) נראה שאף שלא היו נזרכים לשלוח הרים רק מרגלים קראם בל' חור, שהכותב לא הקפיד בזה, ויהיך שאין ענינו כדעת המרגלים והמפרשים מל' שלוח מרגלים כי כבר נאמר ויעלו בית יוסף גם הם בית אל, וא"כ כבר נזר על הפיר, והשומרים לא ההרים ראו איש יוצא מן העיר, ועוד ויחירו את בית אל היה לו לאמר כמו בכל מקום שנמצא שם חור, ולא בבית אל עם צי"ה. אלא מל' בחירה, כמו יחור הרים מרעהו (איוב ל"ט ח') שטעמו יבחר הרים שיהיו מרעהו, וכן הרחי בלבי למשך בין את צערי. (קהלת ז' ג') שרצונו בחרתי בלבד, וכן כאן רצונו, שהמה בחרו בבית אל להלחם עליה, או יתכן שהחיו בא במקום נדי ויהיה כמו ויחירו ור"ל שזרו על בית אל, והבי"ה ישמש במקום על, ויעמידו שומרים, והמה ראו איש יוצא מן העיר, והבזכור יבחר, וכבר חזר בו שד"ל בענינו בהמשחל לפי שלח ע"ש, ואין בית האזור לשכה א' בידי לעיין שם מ"ש שם הסבה לבטול דבריו.

שם נד 31 הבדיל רשד"ל בין חייב לשונא, שהשנאה היא רק התנגדות בלב בלבד, ולא תנא חוץ לנפש לעשות רשע כבד. והאויב מבקש רעת השני להזיק לו, וכבר קדמו ר' שמחה אריה מהרזבשוב בפסרו מי מלא דף ב' וז"ל: כן הוצא שרש איב על המשחל בכל יכלאו להפסיד מציאותו ולכלותו בעולם שנאמר אחר, אבל על השנאה בלב בלבד מצלי להרע לעש גופו בפועל לא ידבר בשרש איב כ"א בשרש גא עכ"ל, וכבר הכה על קדקדו חכם אחד בפרחי לפון ב' מן הכתוב והוא לא שונא לו (דברים ד ס"ב) ואם בשנאה יהדפנו (במדבר ל"ה כ') ואני אוסיף עוד אלה הכתובים: ונוסף גם הוא על שונאיו (שמות א' י') בשנאת ד' אותנו הוציאו וגו' (דברים א' כ"ז) ועשו אהרן בשנאה (יחז' כ"ג כ"ט) ומשנאוי כי אצמו ממני (ההלים י"ח ושי"ב כ"ב) אצלה משנאוי (שם כ"ט כ"ז) ועל שונאך אשר רדשוך (דברים ל' ז') ושנאת חנם שנאוני (תלים כ"ה י"ט) מכל אלה נראה שגם הזונא מבקש רעת השנוא ויזיק לו, ואם אולי יתפזר המבדיל ביניהם לבקש הבדל בחזק השנאה שהאויב קשה מהשונא, אי"כ נחת דברך לשעורין, והנה לאה אשה יעקב קראה שם בנה הבכור ראובן כי אמרה כי רא"ה ד' בעניי, כי עתה יאהבני אישי, ר"ל כי השם ראובן מרכב מן רא"ה איב והגון נוסף, ויהיה כי ראה ד' בעניי פרוש השם ראובן, וחללה ליעקב אצונו שיחפז להזיק

דבה שמציא דבה ידבר אחת ומציא דבה יכזב, רק הדבר כן שמציא דבה יביא הדבה מן החוץ אל הבית, כיוסף שהציא את דבת אחיו רעה אל אביהם היושב בבית, והמרגלים הוציאו הדבה מאהל משה אל כל בני ישראל במחנה.

לה, והכחוז מעיד: ויאהב גם את רחל מלאה, איב אהב גם את לאה רק במדה פחותה מאהבהו את רחל, ושם בנה השני קרלה שמעון כי שמע ד' כי שוואה אנכי ויהיה שמעון מרכז מן שמע עניי, ויהיה איב ועני גיב נרדפים. ואולי נחלסו המאמרים והיה ליל אלל ראובן, כי ראה ד' כי שוואה אנכי ויתן לי את זה, ואלל שמעון כי שמע ד' את עניי כי עתה יאהבני אישי אלל באמת אין בכך כלום, שהכוונה שזה בשמיסה, והנה הפעול משרש שאל מאלנו שווא אלל מן איב לא נמצא הפעול. ואם לפעמים יחסוך לדבר מן הפעול ישחמש גיב בשם אויב ובפרט אם הוא קשור אל ד' אויבי ד' ויחשבני לאויב לו דלויב, ראונו השווא מאה ד', וכן את שער אויביו (בראשית איב) וכי הפגע שור אויבך (שמות כיג סי' וד"ק).

שם בגד 88 הבדיל בין ההו לבהו, שההו הוא דבר שאין בו תועלת אלל לא יזיק, ובהו הוא שמזיק גיב לאחרים, ע"ש, אלל ההבדל הזה הוא גיב ההו ובהו, כי איך יפרנס את הכחוז השני שבהורה: והארץ הייתה ההו ובהו. למי יכלה הארץ להזיק אף אחרי שלא היה עוד דבר שיהיה מיק? ושנית איך יקרא הכחוז בשם הארץ בטרם הבראה? ולמען לבא עד חקר הוראת ההו ובהו שבהבן, שבהכרח כונה ההורה להוראות שונות, אפתיק בזה באור הפרשה מפרשו על ההורה אשר אתי בכ"י.

(ה) בראשית. בזמן שנקרא אהנו ראשית בבחינת הפעולות, דע שהזמן ימד ויספר רק עפ"י פעולות אשר שנוייהם נכר לחושינו, למשל ע"י זריחה ושקיעה השמש נדע גדול לערב ובקר יום ולילה, את הפעול נדע ע"י הלל, וכן הלאה, ואם נראה דבר אחד קודם השני נקראו ראשון בבחינת השני. אלל באין פעולות לא נכר הזמן, וע"כ בפרט ברא אלהים את השמים ואת הארץ בהכרח לא היה זמן, ר"ל זמן נרגש אשר נוכל למוד אותו על פי איזו פעולות, כי בהעדר הפעולות יעדר גם הזמן, וע"י התחלת הבריאה נהווה ממילא הנגשת הזמן והזמן ההוא נקרא ראשית, ומה שאמרו חז"ל שהיה סדר זמנים קודם לכן, ראונו כי גם בפרט ברא אלהים את השמים ואת הארץ הזאת, כבר ברא עולמות והחריבן, וע"י הפעולות הכן בהכרח היה שם סדר זמנים, והבן. ברא, עיין ראשית שהוראתו בריאת יש מים, כמו ויברא אלהים את התנינים, ויברא אלהים את האדם עפר מן האדמה, ודע שחורתו היא חורה מדעית ולא אמונית, וזה, שגדר האמונה הוא שנאמין בדבר שלא נדע, אלל אם כבר נדע את הדבר ההוא כבר יאלנו מגדר אמונה ובאלנו לגדר דעה, ועפ"י אמונה ודעה הם שני הסכים, את אשר נדע לא נאמין עוד, ואת אשר נאמין לא נדע, (עיין בית יעודה לריב"ל סכ"ח), ותורתנו הקדושה חורה אמת לא הוזה עליו להאמין כך וכך, וגם במציאות הבורא אמרה, וידעת היום והשבות אל לבבך כי ד' הוא האלהים (דברים ד' ל"ט) ועוד כתובים רבים יעידון ע"י. וע"כ לא באו בחורב יעודי האדם אחרי המות והשחרות הנפש וכדומה, שיסודתן רק באמונה, וע"כ גם ראשית אמריה נעמים, לא תכריח אותו להאמין כי ד' ברא את העולם יש מאין, כי מה יתן לנו זאת ומה יוסיף? די לנו לדעת כי מן החמר הנמצא כבר במציאות והוא הנקרא בפי בראשית בשם מים, ברא אלהים את השמים וכל צבאם ואת הארץ וכל אשר עליה, אלל איך נהווה החמר ההוא? ומתי? לא לך בן אדם לדעת זאת, וגם חז"ל אמרו שהיה כבר בונה עולמות ומחריבן דלא היין ליה, ולזה הסכימו גם חוקרי זמננו, איב כבר היה החמר ההוא מוכן מתחבן של העולמות הראשונות, והדברים ארוכים. את השמים. ר"ל צבא השמים, כי השמים בעצמם הם נעדרי המציאות, רק ריקות במרחבי הבריאה, ולא יתכן עליהם פעל ברא.

ב) והארץ, הזאת אשר אלה רואה היום מיושבת מאדם עד בהמה וכל עוף השמים, עופופה ירק דשא ועצי סרי, היתה, אז בזמן שעלה על מחשבתו לבנות את העולם הזה. והוא נדר הוה הוה מבלי יסוב, באין אדם ובהמה וכל אשר רוח חיים באפיו, ואז לכל: כי לא הוה בראה לשבת יצרה (ישעיה מ"ה י"ח) א"כ הוה הוה העדר היסוב. ובהו, הוה ערבוז החמרים זה בזה, כמו ונסה עליה קו הוה ואבני בהו (ישעיה ל"ד י"א) ר"ל שיושביה יספו יתמו, והעיר חרוב חחרב עד שלא ישאל אבן על אבן. (אלה המה גדרי הוה ובהו בהוראתם הראשונה, ואח"כ הושאלו אל כל דבר חרב ושמש וכל דבר אשר אין הועלת ממזילותו), ודע כי חמרי צבא השמים כלם והארץ, היו מעורבים יחד במקום אחד כי מחמר אחד קורנו, והחמר ההוא נקרא בשם מים, והנה חשב הכתוב בזה שלשה מיני שממון והעדריס, האחד כבד מהשני, ויחיל מן הקל, כמדבר אל האדם אשר בעיניו יראה את הארץ מיושבת מאדם רב, בהמה כל חיהו שדי וכל עוף השמים ודני היס. דע לך בן אדם כי בזמן מן הזמנים יהיה הארץ הזאת הוה מבלי יושב מאדם עד בהמה וכו', ולא די לך בזה, כ"א גם כל אשר רואה בסדור איש על מקומו היבשה לבד, והמים לבד, וכל צבא השמים עומדים איש על מקומו ברקיע השמים, היו אז בהו ר"ל מעורבים זה בזה: השמש והירח וכל צבא השמים עם הארץ אשר אחה עומד עליה היו מעורבים בחמר מים רבים, וגם בואת לא די לך כ"א גם האור אשר אחה רואה ומהוק הוא לעינים נעדר אז, וחשך, העדר האור, על פני תהום, ר"ל על פני קבוצ המים הרבים, וקרא אותם בשם תהום כהשאלה מן מי היס האקראים ההם ע"פ המית הגלים, ואולי גם אז יהמו יחמרו מימיו ע"י הרוח שרחפה על פני המים, ורוח אלהים, הוא האור, מרחפת, התנועה הנה והנה. והשמיענו הכתוב בזה כי האור לא נח ולא שקט במקום אחד, כ"א כבד היו סבות להרפצעות והתנועות האור שמהם נולדה נשיבת הרוח, והודיענו הכתוב בזה כי כבד היו שני חמרים במזילות: מים, ורוח. (ג) ועשה יתחיל הכתוב לספר לנו איך חקן אלהים את שלשת ההעדריס שזכר בפסוק הקודם, והם: הוה, ובהו, וחשך. ויחיל מן ההעדריס היותר גדול והוא החשך, ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, ר"ל שהחמרים שמהירים בעצמם ע"י איזה סבה, התחילו להצריק מזהרם. (ד) ויבדל אלהים בין האור ובין החשך אח"כ ביום ד' שנבראו המאורות. (ה) ויהי ערב ויהי בקר, לפי האמור לעיל כי הזמן יורגש רק ע"י פעולות ובלעדי השתלשלות הפעולות זו אחר זו גם הזמן אינו נרגש. ובהתחלת פעולה הבורא נרגש ג"כ התחלת הזמן, וכאשר כלתה פעולה אחת נרגש גבול זמן העבר. ע"כ אמר: ויהי ערב של הפעולה הראשונה שכבר חמה, ויהי בקר של הפעולה השנייה אשר התחיל עתה, יום אחד. עם הערב כלה הזמן מועד, והוא יום אחד, ואין הכונה בזה על יום של כ"ד שעות כ"א כווי לזמן ידוע ונבדל, ובהו נשלים חקון החשך במקומו. (ו) ועשה יתחיל לחקן את הבהו, והוא ערבוז החמרים זה בזה, ולפי האמור למעלה היו הארץ, השמש והירח וכל צבא השמים מעורבים יחד במקום אחד בחמר מים רבים, ויאמר אלהים יהי רקיע, ר"ל הבדל כמו רקועי פחים המבדילים בין חלק לחלק, ויהי מבדיל בין מים למים, ר"ל ההבדלים יתהוו בין חלקי המים שיחסדו איש מעל אחיו ומכל חלק וחלק יתהוו עולם בפני עצמו, מחלק האחד יתה הארץ, ומהשני השמש ומהשלישי הירח וכו'. והרקיע הוא רק ריקות המבדיל בין חלק לחלק. (ז) ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים וכו' הוא"ו של ויבדל ישמש במקום מלה נעמליך בל"א, כמו חדש ושבת קרוה מקרא לא אוכל און וענרה (ישעיה א') כגון כאשר תחאספו בבית ד' ביום חדש ושבת, קרוה מקרא ר"ל אסיפת אספה בבית ד'. לא אוכל (נשא) און ומה הוא האון ההוא

ועזרה ר"ל הוא בעצמו בעזרה שהם נעזרים והאפסים לפני צבתי וידיכם דמים מלאו, וכן כאן, ויעש אלהים את הרקיע, ואין עשה את הרקיע שאינו במציאות רק ריקונו, וע"ז לא יסול לשון עזיה? ויבדל, ר"ל בזה שהבדיל בין המים אשר מחתה לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע. ר"ל החלק הקטן אשר ממנה נברא הארץ יקרא בשם המים אשר מחתה לרקיע, והחלקים אשר מהם נבראו השמש והירח וכל צבא השמים הרבים והבעזמים יקרא בשם: המים אשר מעל לרקיע. (ט) ויאמר אלהים יקוו המים אשר מחתה השמים, ר"ל החלק אשר ממנו נברא הארץ, יקוו מימיו אל מקום אחד ותראה היבשה. (יח) ויאמר אלהים מדשא הארץ וכו'. כנה לפי האמור למעלה ערב ובקר הגמלים במעשה בראשית מוסבים על הפעולות, ערב של פעולה אחת ובקר של פעולה שניה הבאה אחריה. וא"כ לא יתכן שהייתה שתי בריאות ביום אחד. כי כאשר כללה הבריאה האחת כבר בא יומה. אבל באמת גם כאן לא היו שתי בריאות בפרדות, רק בריאה אחת לשתיקה, כי כאשר נראתה היבשה אחרי אשר יקוו המים אל מקום אחד, הייתה כבר האדמה כלולה ביסוד עמופה ירק דשא ועצי פרי למיניהם. וא"כ לא הייתה כ"א פעולה אחת, ורק לחשיבות הדבר חלקם הכתוב לשני מאמרות. וכן ביום הששי חלק בריאת האדם מבריאת הבהמה במאמר לבדו ג"כ לחשיבותו, אף כי מקרה האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד קרה את כלם בהבדל יחד בעת אחת, והבן. (יד) יהי מארה, ר"ל הבהו להם הדך ילכו בם עש"ז יבדילו בין היום ובין הלילה, וזהו האמור לעיל בס' ד' ויבדל בין האור ובין החשך, ועד יום ד' עוד לא הלכו במסלול, ובזה נשלם הקוץ הבהו, וממנה יחיל בחקן הבהו. (כ) ישרנו המים, שרש שכן הונה על החזילה ורחישה בלי רגלים, ואינו פעל יוצא בדעת הבור וחי"ל שהמים הולידו והשרינו שכן נפש חיה, רק הוא כחברו ועוף יעו"פ שרנו המים ר"ל אשר מלאו המים ויחלו בם, וכן ושרן היאור שפרדעים (שמות ז' כ"ח) ר"ל מלאו וישרנו בחור היאור. וכן שרן ארנש שפרדעים (הכלים ק"ה ל') ר"ל שחלו על הארץ שחש נאמר בטעם "השרינו" א"כ יספור המשורר את הכתוב באורה. משה אמר ושרן היאור א"כ היאור הולידם והוא אמר שרן ארנש. שהארץ הולידם. אבל לפי מ"ש הכל על מקומו בא בשלום, כי היאור מלא מהשפרדעים וגם כל ארנש. — והמה נבראו כל אחד מחמרו המיוחד לו, ורק נחשו שניהם שמוילדים ע"י העלת צינר. (כ"ד) נפש חיה. נפש נדרף לנוף, כמו על כל נפשוה מה, עומא לנפש, ר"ל גופות מחים, וכן כאן הכונה גוף שיש בו רוח חיים, והנה בבריאת הבהמות והאדם נשלם חקן הבהו, ונשלמה הבריאה כלה, ודע כי הכתוב הארץ שפרעי בריאת האדמה וכל אשר עליה, אבל אין ברא את צבא השמים אס גם עליהם יש בראים נומחים וחיים או אין, כל זאת יעלים הכתוב ממנו, כי לא לנו בני אדם לדעת זאת. כי אין לנו הועלת מזה, השמים שמים לדי והארץ נתן לבני אדם לענות בה¹).

1) באורי זה לפרשה בראשית כחצתי עוד בשנה תרנ"א והרציתי לפני הגאון ש"ר ז"ל, ולפני הרב הגדול ר"י מעקלנבורג האב"ד דק"ק קעניגסבערג בעל הכתב והקבלה, ובענותומו של זה האחרון השיבני דברי חן ושכל טוב הראויים לתת להם זכר פה, ואלה דבריו :

ב"ה קעניגסבערג יום ה' ד' אדר ה'תרכ"א ליתרה.

"התארים שהתרגלו בהם בני אדם בראש הגלותיהם האשכנזית מאיז אל דעהו. היה נכון מאד בדורות אשר לפנינו, שהיו מהלכים בדרך ישרה ואורות האמת, אמנם בדורות אשר אהנו אשר רבם ככלם נחשו בדרך החטופה ואורות שקר, אין תפארת עוד בכל

מן הדוגמאות האלה אשר הנאיתי בזה חראה כי לשא עמלו החכמים למצוא הצדלים בין כל הארדפים, אשר יסמכו חקם בכל מקום בואם, יען המדבר ע"פ רוב יסתפק אם רק צד מה יורה הסם או הספל האוא על המושג אשר ברצונו להשמיע על שטחיו, ואדרבה יבחר

המאמרים, כי יסמכו בזה הנקלה כנכדו, והקטן והגדול במאזני משקל אחד ישקלו, ולסבב זו, ינאטי חכמה כאשר ידברו במחשבותיהם איש אל רעהו יבקשו זה מה לעצב כל מיני הארשים והמחשבים, וזו היא בקשתי גם אליך אם ייעב צפיך לערוך אלי דברים במכתב, לא תניג בצדאש שום חסר, רק בשם ידידי תקראלי, ודי בזה.

"ידידי! באור פרשה ראשונה בצדאשים ששלחת אלי ראיתי והחבומתי בזה כי דברי חכמה הם, ותבארו על שפוטם לשון המקראות, מי יתן ותלתי לגמור הבאור בדרך השפע על כל חכמה חכמי הורה, ותוסיף דעת ותבונה לפרש המקראות המדברות במאוז בדרך השתאית ויהאחרו בדרך השפע אל דברי המקובל בידיו בחורה שבע"ס, כי זה הוא חובת כל איש חכמה, וביותר בחירות האלה אשר דרכי המינוח מתרחבים והולכים, ומי לנו מאוהבי השפע יותר גדול מהראש"ע, והוא זה החכם אשר בסוף הקדמתו לחורה בלשונו הזה: יבחרוהו ובתפסטים ובחקים, אם מאלו שני פעמים בסקוקים, והפעם האחרת כדברי המעתיקים, שהיו כלם לדיקים, נאמן על אמנם בלי ספק בידים חזקים, וחלילה חלילה מלהעניב עם המדקקים, באומרים כי המחקרם מנחשת הכחוב והדקדוקים, רק קדמוניו היה אמת וכל מדברים אמת, ודי אלהים אמת יתה עבדו בדרך אמת עכ"ל, ומדבריו היקרים האלה למדנו דבר יקר הערך כי במה מקומה בפרושי הראש"ע דברים המתנגדים לדעת רבותינו חכמי החלמוד, ומדברי הקדמתו ידענו בבירור כי יד אחרים שלפה בפרושי הראש"ע, ואחד מן המעשים הוסיף בו דברי חופה. (אמר יבאר עיין שם הגדולים לחיד"א חלק ג' ועד לחכמים מערכת א' אות ו' וז"ל: הרב בנימין איסכוניא ז"ל עשה באור לפרוש הראש"ע לנביאים ובתורכים, ובסקדמתו הביא מ"ש הרב רפאל אשכנזי ורבני איטליה בכ"י שנחברר להם שהלמידיו של הראש"ע שלחו יד בפרושו והוסיפו לדעתם דברים אשר לא כן, וכל לשון שימא בחומש ותנביאים שהוא מתנגד לדברי רז"ל אינו להראש"ע עמו, רק תלמידיו בלתי ידעוהו אחריו מהו שלחו יד, והראש"ע וכסאו נקי, זהו חורף דבריהם, וע"ש מ"ש הרב חיד"א דעתו) לכן חלף לנו לראות דברי הראש"ע בחשזון פרס נשקול במאזני החבונה אם הם מדברי הראש"ע ידענו לבדן נקל, ועתה נלך רכב על דבר אמת, ותורף פליאות חכמה ימיר, דברי הדו"ש יעקב נבי מעקלענבורג.

ואם לתמונה לבדי ראיתי אחרי איזה שנים בהכרמל מאיזה איש אשר חסם את שמו בר"ה, באורי להכחוב יהי רקיע בחוף המים, כאלו שנינו לדבר אחד נחבנו, ואולי אחד מתחבתי ההם נהגלגל בידיו הכחוב ההוא, ויפול על המציאה ויאמר כלה שלי אני מאחתיה, ולא מכל באוריה זה מהרבה מילי מעליותא שהנעתי לפני מיודעי הן בעים וכן בכחב, ואח"כ אמרו הם בשם עצמם, כמו צהויה בשנת תרכ"ב בעיר ליק להדפים ספר המכלול, אמרתיו להר"ד גארדאן שהיה אז עוזר לבעל המגיד, כי לדעתו, וילך אגן מעדנות שרשו מעד, ור"ל שמעוד קדסליו וילך בסיק ברכים בידעו כי שמואל שם, והוא לא יחוס ולא ירחם עליו, ואחרי איזה שנים כהב איש אחד בהמגיד ששמע מפי ריד גארדאן את הפירוש ההוא, והרדיג לא כהב בו, ולא זו בלבד, אלא גם דברי שבוו כבר בדפוס, גנבים בלו להם ויגנבו דים, בהמגיד (כמדומה לי בשנת תרכ"ב) בחוף יתר באורי מקראות בהגלים כחבתי כי שני מזמורי הילים כ' וכו"א,

בשם כזה אשר חיינו רגיל על שפתי המדברים הספוסים, למען עייז ישאיר רשם חזק עלי השומע ולא ישכח מהרה, ואם לפעמים ישמיע איזה מליץ או משורר על שפתיו איזה שמוח נרדפים למען הצדיל ביניהם, וההבדל נכר מתבד יחד דבריו, גם הוא בעצמו לא ישמור ההבדל ההוא בכל עת ובכל מקום. ואיזה כזה לדוגמא, משה איש האלהים בהורא, יקרא לפעמים המנוחה אשר בין אדם למקום שהם בקום ועשה בשם חקים, יען כל אופני עשית המנוחה ההם הם בחקים בלי טעם, מדוע בואו על זה האופן ולא באופן אחר וע"כ אסור להוסיף עליהם ולגרוע מהם, כמו חקת הפסח. ואם הלאוין יקרא בשם מנוח, כמו אחת מכל מנוח ד אבר לא העשירה (ויקרא ד' י"ג) אשר נזכר ד' אלהים (דברים ד' כ"ג) פעמו: פערבאפען, ומה שבין אדם לחברו יקרא בשם תורה, כמו (בראשית כ"ו ה). מנוחי הקחי וחורוה, וכן בנחמיה ע' י"ז, ומנוח וחקים וחורה, ור"ל הלאוין והעשין והדינים, וכן (ירמיה י"ז י"ח) אחי עזבו ואח חורתי לא שמרו, ודרשו חז"ל עייז הלאו אחי עזבו ואח חורתי שמרו, ור"ל הלאו חמטו רק בדברים שבין אדם למקום, אבל לא בדברים שבינם לרעייהם, אבל הם חמטו הפרו חורת האדם, אבל ע"פ רוב יקרא הדינין בשם משפטים, המיוחד המיד רק להמשפטים שבין איש לרעהו, כמו: אח כל המנוח והחקים והמשפטים (דברים ה' כ"ח) וזאת המנוח החקים והמשפטים (שם ו' א') ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו (שם כ"ו י"ז) לבגלי שמור מצותיו ומשפטיו ותקיותיו (שם ח' י"ח) ולפעמים יכלול בשם חקים כל המנוח אשר בין אדם למקום העשין והלאוין ביחד, כמו: שמע אל החקים ואל המשפטים (שם ד' א') ראה למדהי אהבם חקים ומשפטים (שם פסוק ה') חקים ומשפטים לדיקים (שם שם ח'), והנה עוד שם אחד יס על חלק אחד מן המנוח, עדה עדות, ואומרים שדרשו עוד, וכחז הספורי (דברים ד' מ"ד) וזאת ההורה החלק העיוני (שם פ' מ"ה) אלה העדה, החלק בבא עליהם עדות המופת, וכן להלן (ו' כ') כחז: מה העדה החלק העיוני שהוא עדות מופת, והחקים והמשפטים, החלק

נמסרו לחיל האבא שימרו מזמור כ' בעת הפרדס ממלכם ללכת למלחמה על אויביהם, ומזמור כ"ח בעת שובם מלחמה מן המלחמה. ואחרי איזה שנים באו הדברים החלה בהמניד כמעט בלשוני מאיש אחר, וגם החכם המדקדק ר' משה רייכערזאחן גנב ממה שכתבתי בהערותי על המכלול ובקו"א, ושם בכליו, בספרו חלקת הפעלים § מ"ח כחז ו"ל: ויש עוד אופן רביעי (להעבר מהקל) אשר הפ"ח שלו בחולס ועייזו נרזיה ונקראה משקל פועל, כמו ארמי אובד אזי פ"י בקש להאבד את אבי, וכן היא שופטה את ישראל כמו שפטה, וכן להלן § מ"ח כחז: כל ארבעה המשקלים האלה נוקבים ג"כ בזולת השלמים כמו בן בנ"ה משקל פעל ב"ה מ"ה משקל פעל ב"ה כ"ו משקל פועל, כל הדברים האלה לקוחים מהערה לדף מ"ז ב' במכלול ל"ה, ומסרם במאמר יו"ד בקי"א, ואח שמ"י לא קרא על פועל יד, רק הסתפק במ"ש בהערה 34 עייין מכלול ס"ז ב' ליק"ע עור עיני הקורא כאלו יאזרו לעיין בדברי הרד"ק אבל לא בדברי הערה, וכן שם § קי"א כחז: ובא ביו"ד נוספה לסתרת וחזני שם. ה' וחזן וכו' וכן נוסף היו"ד בהפעל תמחי לנכח ה' תמח וכן כחז לקמן § קי"ד בדקדוק מלת חשי והדברים האלה גנובים הם ממ"ש בהערה למכלול דף קי"ב פ' בשולי הדף, ולולא כעס המבקר אגור פן יאמר כי עשיתי מהאוצר רשות היחיד לגרבי לגבות בו את חובי מהשולחים יד בחדושי כי עשה הראיתך דוגמאות כאלה כהנה וכהנה, ואמנם אנכי לא אעזוב ולא אקנף עליהם על הדבר הזה, כי בואת הראו לדעת כי לא יעתיק לריק וכל חדושי יקרים המה, עד אשר גם חכמים מפורסמים לא יבשו לפרוש כגסם עליהם ולקרוח שם עליהם, והיה זה שכרי, יבא"ל.

המעשה, עכ"ה, והרמב"ן כתב: כי ישאלך בך מחר מה העדה, שאל תחלה על מה יעידו אלה המצות הנקראים עדות צעבור שהם זכר לנפלאותיו, ועדות בהם, כגון המצות והסבה וכו' והחקים כי נעלם שטעם בהורה, והמשפטים ישאל מה המשפטים שטעם בהורה האלה שמשקול בעושה מלאכה בשבת וכו', כי משפטי ישוב המדינות כדי השור והבור והשומרים ושאר דיוני שבתורה נדקים וטובים הן, עכ"ה. ואלי אומר כי עדות הם המצות שנגנן בזה, ור"ל הלאוין, ואז לכלל: והא עדותיו אשר העיד בהם (מ"ב י"ז ע"ו) וע"כ יקביל חמיד אל חקים שהוראהם עשין כנ"ל. אבל לפעמים יכלול בשם עדות את כל החורה, כמו: ונתת אל האין את העדות (שמות כ"ה י"ז) שהם שני לחות הכרים שכתב עליהן עשרת הדברים הכוללים כל מיני מצות מה שבין אדם למקום ובין אדם לחברו. ומזה נ"ל כי לא הרי עדת בחולם להרי עדות בשוריק, שהראשון שרש ע"ד, והוא הרבו מן עדת, ופעמו כמו ההרחה. להעבור שטעמו כך וקר, ועי' יורו רק על הלאוין, אלה העדה והחקים והמשפטים (דברים ד' מ"ה) מה העדה והחקים והמשפטים (שם ו' כ') ר"ל מה המה כל מיני המצות והדין אשר אחס מחויבים לשמור ולעשה רק ע"פ האופן הזה, ויכון במלח משפטים על דיוי המעשה, שלא יוש את רעוה וישלח את עבדו ואמחו חפשי מעמו, שעי' מפורט העטם בהורה (דברים ע"ו פ"ו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו', וסרה בזה המיתה הרמב"ן, והשיי הבא בשוריק יהיה שרש עדת מנ"ה, בהונח על הפה ועל הדבור היונא מן הפה, כמו האוינה עדי (במדבר כ"ג י"ח) ועדיכס אהבון (לוי' ל"ב י"ב) ואשמרה עדות פיד (חלים ק"ע פ"ה) שהוא כמו אמרי פיד, והובס אח"כ אל הנווי, והמנה נקרא עד לחמים (ישעיה נ"ח ד') שהוא כמו עיד ומנה הבאים אח"כ (א' והבן).

ושבה וראית כי לפעמים יטה המליץ את השמות הנרדפים בחזק יד מהגהה הראשונה, ושהמש בהם כחפצו במקום ההוא לבד, ויסמוך על הקורא כי מהמשך דבריו יבין כונתו. אבל לא ינעון בהם משמרים שכן וכך הוראת השם ההוא בכל מקום, ואבאר דברי בדוגמא אחת: מזמור י"ע ביהלים, אף שישא עליו שם המחבר "לדוד" (2) עכ"ל לא נתן מרועה אחד, כי מחובר הוא משני שירים ממחברים שונים, בזמנים שונים, והיו לאחדים בידי המחבר. השיר הראשון הוא מראש המזמור עד סוף פסוק ז' אבל הוא בלתי שלם וחסרונו נכר מחסורו. שרזה המשובר לשיר נפלאות אל בהמאורות הגדולים המושלים ביום ובלילה, ולא הספיק לגמרו. ומפסוק ח' יתחיל שיר חדש אשר מחוכו נראה זמן חבורו שנתחבר בעת אחת עם חמישי אפי, ומדבר בשבת החורה והמצות לחבבם על עושיהם, ויחלקם למצות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, ולעשין ולאוין, ולאלה שוכל לדעת שטעם, ולאלה שטעם נעלם מחמו, ויאמר:

(1) עיין בית יהודה לריב"ל פרק ק"יא בסופו בהערה. ובחולדות שם לה"ל שרש נגד.
(2) קורא יקר! חזק ואמן ולבבך אל יך מלגותו של המתלוצץ במדור התחזוק של המליץ נ"י... ש"י. כי אינו עשוי כ"ל לבד את קוראי המליץ בעת יתחילו לנהק ולשקק בעת קריאתם העלה המלאה מן אל זן מדברי ריבון בשערך וע"ד החלוקה והשמיטה וכו'. ואני בדרך גדולי חכמינו הקדמונים והאחרונים אלך לבטח דרכי לבלי התעות בשוא נחמה מלוחיות הגדולות הכתובות בראש איזה ספרים המיחסים אותם למחברים שונים, ואני לפיכך לאמין שהזהר הוא לרש"י וספר יצירה "לאברהם בן חנה או לעקיבא הקרן" (כלשון יש"ר מקדיא במכתב-אחת), ושקלת הוא לשלמה בן דוד, וכל ספר חלים הוא לנעים זמירות ישראל ועשרה זקנים אשר שרו ברוה"ק על לעזיד, ופתי בלמונתו יחיה.

חורה ד', כל ההורה בכללה היא חמימה בכל פרטיה אין בה נפחל ועקש, משיבה נפש, כי במחה לאיש עשות טוב, ואחייב יחזיל בפרטי המצות: עדות ד', משרש עדה, ויכולו צה כטוה נחי הוראות כאהה, אמירה וזווי כמ' לעיל, גם עדי ונזר כמו אח הגזר ואת העדות (מייד יא' י"ב) ויכנה בשם זה את המצות שהם בקום ועשה (להפך מהוראות עדות בתורה כחל) שיש להם כעס, וע' פעמם הטוב הפארה הם לעושיהם, נאמנה, ר"ל עומדת לעד בלי שנוי, כמו יחד במקום נאמן (ישיבה כיב כיב), מחכימת סתי, ע"י פעמה, פקודי ד', יחזר בזה חלה מצות עשה בחין להם פעם, ורק גזרת מלך הם כפקודי הפקיד, ישרים, מבמחי לג כי לא יצוה ד' לעשות דבר קטן או גדול המהגוד לשכל, ואשר חקון בהם נפש היפה, כאשר עשו הגוים לאלהיהם כי גם את בניהם שרפו באש לעשות בזה נחת רוח לגלוליהם, ויחגודו בחכמות ובדמחיים עד שפך דם עליהם, ויכדו אלהיהם בהמוניהם אצל מזבחותיהם, וכדומה, אבל פקודי ד' רחוקים מהם, וישרים הם אף כי לא נדע פעמם, ועיי' יבמחו לב עושיהם בעשותם רצון קוה, מצות ד', יכנה בזה הלאוין כמו אחת מכל מצות ד' אשר לא תעשינה (ויקרא ד' י"ג) אבל חלה שיש להם פעם, ברה מאירת עינים, ע"י פעמה, ירחת ד', המה הלאוין שנחלל מעשותם רק מיראה העונש, אבל פעמם נעלם מאהנו, מדוע אסרה לנו התורה את הדבר הזה, היא גיב פהורה, עומדת לעד ולא תשתנה עיי' שלא נדע פעמה, גאז לא מוכל לומר הן כבר נפל הפעם ועיי' במל גם האסור.¹ משפטי ד' המה הדינים שבין אדם להברו, אחת, פעמו כמו נאמנה דלעיל, ורצונו שלא ישתנו, נדקו יחדיו, ר"ל כל הכחות שחשב לעיל, ואחייב יפהח המסורר במכל פיו, הן כל דבר נהמד אשר יתאוו האדם אליו הוא משי פנים, האחד הוא את יראה דבר שיהיה לו הנאה ממנו, והשני הוא רק האוה לעינים ובעשה לא ימלא בו כל דבר טוב, וע"כ ימשול את המצות אשר אין להם פעם להבז ופז רב, שהם רק האוה לעינים, והמצות שפעמם נדבש נפשה נופים שכל חד יעשה מחיקוהם. — והנה כמעט נחתי מקום להבדק כי הלכתי בדרך הדרכנים לפסול על כל מלה חמור המורחם כוונה רחוקה, אבל כמות אנכי על מבקר אחתי שיתן נדק לדברי, יען המסורר חי בעת ההחלה למוד הדרוש, וזו כחו להמליצה להטות את השמות בחזק יד לחפזו, ורבים עשו כמותו, ואין המקום להאריך.

¹ ואיתא בשבת ק"ה א': ור' יוחנן דיריה אמר, אנכי נופטירקון. אלא נפשי כחצית יהצית' רבנן אמרין, אמירה נעימה כחצית יהצית' איכא דאמרי למסרע. יהצית' כחצית נאמנן אמריה ע"כ. והקליר בפיומו לשבועות בהפסקא המהחלה: אז בכתב אשורית, גורם נעימים אמריה, והכוונה בהמאמר הזה, שרי ורבנן פליגי את מורה לדרוש פעמי המצות או לא, ורי סבר כדעת החד אמר בדרכות ליג ב', שאסור לדרוש פעמי המצות ומי שאומר על קן נפור יגיעו רחמיך משהקין אותו מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואין אלא גזרות ואין אחת רשאי להרבה אחריהן כלל. ודרש הנוטריקון על הכונה הזאת. אלא נפשי כחצית יהצית, ר"ל לכם לדעת מי נתן לכם ההורה, אני בעצמי כחצית לכם תורה הכהונה ונחתי לכם תוצאות, וגזרת מלך היא, אבל רבנן אמרי לא כי, אנחנו רשאים לדרוש פעמי דקרא, וכן הנוטריקון של מלה אנכי: אמירה נעימה כחצית יהצית, או למסרע: יהצית' כחצית נעימים (כנרשח הקליר) אמריה, ר"ל התורה הכהונה והמסורה נעימים אמריה ע"י פעמם שנמצא לכל מצוה. — והדרושים האלה באו על מלה אנכי משני שלא בא בקצור אני, והוספת הכף לדרשה היא באה. והבן.

יבא"ר.

ובפרט אפרד מעמך קודא יקר, אהן לך בזה הבדלה קמס בין השמות: פנע וחבורה ומכה עריה גבולו בכחב אחד (ישעיה ח') ומתחמם שהרשד"ל בבאורו לישעיה לא הבדיל ביניהם, ועיי' ההקפה למה באו לא זרו ולא חבשו בלי' ולא רכבה בשמן בלי', ודחק ח"ע לומר כי מוסבעל כל אחת ואחת, ואיך מדוע לא אמר ג"כ לא זרה ולא חבשה בלי' ונאמר גי' שמוסבים על כל אחת ואחת? אבל כאשר נחבון אל הבדל השמות האלה יבא הכל אל גטון. פנע הוא חקך בדבר חד, כי פנע ננע בקע עינים אחד: חזקך. חבורה היא הבאה עיי' הכאה בדבר כבד, סיחחבר הדם אל מקום אחד, ומכה עריה היא החבורה אחר אשר הרכך עיי' כמן והבקע להוציא הלחם ממנה. והנה יבואר הפנע והמכה עריה היא למון אח הלחם מהן ולחשם חוץ בזהויל, אבל החבורה נריכה להרכך בשמן, עיי' אמר לא זרו ולא חבשו בלי' שמוסבים עליהם הפנע והמכה עריה, ולא רכבה בשמן בלי' החבורה. —

יבא"ר.

הגיון בכנור

מאמר מחקרי לבאר דברי חז"ל באגדה

אשר כתב

הרב החכם ד"ר יו"ט ליפמאן ליפקין ז"ל

בהיותו עוד צעיר לימים

בשנת תרכ"ד לס"ק.

עורה כבודי עורה הגבול וכנור אעירה שחר (תהלים ג"ז ט'), אראב"ב א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה למטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית (לבדה, תוס' שם) ונושבת בו ומנגן מאליו, מיד היה עוסד ועוסק בתורה כו' (ברכות ג'). איר לוי כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד והיה רוח צפונית מנשבת בלילה ומנספת בו והי' מנגן מאליו, הדא הוא דכתיב והי' כמנגן המנגן (מלכים ב' ט"ו) כו' (ירושלמי ברכות). ושם בבבלי איתא, ודוד מי הוה ידע פלגתא דלילה אימתו, השתא משה רבנו לא הוה ידע דכתיב כחצות הלילה אני יוצא וגו' אילימא כו' אלמא מספקא ליה, ודוד הוה ידע? דוד סימנא הוה ליה דאראב"ב ארשיח כנור כו' כנ"ל עיי' ש ובתוס' ושם (ד"ר) ר' זידא אמר, כו'.